

Erik Larsson och Vendela Lohrman i von der Lindeska huset

Lars Bengtsson

En av Stockholms mer spektakulära 1600-talsfasader återfinns på von der Lindeska huset vid Västerlånggatan 68 i Gamla stan. Huset och fasaderna står idag inte kvar i ursprungligt skick utan har successivt förändrats under århundradenas lopp. Detta har skett genom såväl om- och påbyggnader som stilrestaureringar och stenkonserveringar. I början av 1700-talet styckades den västra tomtdelen av och utgör idag fastigheten Typhon 17, Kornhamnstorg 51, medan den von der Lindeska huvudbyggnaden återfinns i Typhon 2 vid Västerlånggatan.

Borgaren och handelsmannen Erik Larsson, egentligen en stormrik mångsysslare i den högre skolan och år 1631 adlad von der Linde, lät på 1620-talets senare del bygga huset. Det är ett av de allra första i sitt slag i Stockholm som har en så utstuderat rik fasadutsmäckning i tysk-holländsk anda. Typiskt för denna stil är bland annat synligt tegel i fasaderna och att även de höga gavelrösterna och murytorna försågs med sandstensdekor i varierande form och omfattning. Utsmyckningen återfinns i portaler, hörnkedjor, listverk, valvstenar över fönster och dörrar samt i gavelrösternas yttre begränsningar. Jämför med de något senare byggda husen vid Munkbron 11 (Petersenska huset) och Stortorget 20 (Schantz'ska huset),

Västerlånggatan norrut från Funckens gränd. Närmast tv ses Lydert Langs hus, genom ankarslutarna daterat 1627. Därefter ses det von der Lindeska huset med hörnkedjor, stenlister och dekorationshuggen dekor i gotländsk sandsten. Foto Ingrid Wilken 1991. SSM.

vilka alltjämt har kvar sina höga gavlar med stenu-smyckning. I Västerlånggatsfasaden till von der Lindeska huset är det bara murverket på våningen en trappa, och delar av det på våningen två trappor, som alltjämt visar den ursprungliga formen. (För att för-enkla väderstrecksangivelserna kommer i det efter-följande Västerlånggatan förutsättas gå i nord-sydlig riktning.)

Slutstensfigurer

I de korgbåigt formade valvbågarna över fönstren, vilka skall avlasta murverkstyngden från själva öppningarna, ingår valvstenar huggna i gotländsk sandsten. Valvbågarna är murade med helstens tegel och de inmurade valvstenarna av sandsten får format och form så att de avpassas till stenarnas lägen i valven. Det är slutstenarna i valvbågarna över fönstren en trappa upp mot Västerlånggatan som vi skall titta närmare på, då de har fått en speciell figurativ utformning.

Gatufasadens fem fönsteraxlar bred. Slutstenarna till de tre mittersta fönstren har smyckats med små änglahuvuden, små skulpturer huggna i gotländsk sandsten, av allra högsta klass. Änglarnas ansikten är riktade så att var och en från sin plats skall bevaka ingångsporten. Slutstensfigurerna ovanför de yttersta fönstren är frontalt avbildade och definitivt inga änglar. Den sydligaste slutstenen är dekorerad med ett skulpterat manshuvud. Vid första påseende tolkar man kanske honom som en maskaron, ett manligt grinande anlete, som var vanligt förekommande i 1600-talets formvärld. Fortfarande pryder många sådana "fula gubbar" portaler och fönster, ja de finns till och med inom gravkonsten. Manshuvudet på von der Lindeska husets sydligaste slutsten är dock mänskligare än gängse maskaroner, trots sin fulhet och nästan elaka minspel. Över det nordligaste fönstret sitter däremot som bjärt kontrast ett kvinnoansikte vilket speglar harmoni, enkel ele-

Erik Larsson von der Linde? Slutstensfigur ovanför sydligaste fönstret i fasaden en trappa upp mot Västerlånggatan. Foto Göran Fredriksson 1988. SSM.

gans och personlighet. Och det är inget övernaturligt över hennes drag, tvärt om.

När gatufasadens dekor av sandsten konserverades år 1988 fick man plötsligt en närbild och personligare kontakt med dessa ansikten. Medan det grövre manliga ansiktet växer fram, om- och inramat av upplöst broskornamentik, slås man av kvinnans distinkta framställning. Hennes ansikte är mindre och hon har en tydlig frisyr, där det vågiga håret hänger ner på sidorna och avslutas med lockar. Över hjässan ser man en textil snibb som mot pannan avslutas med en ädelsten eller pärla. Denna dräktdetalj förde vid första påseende tankarna till en änkesmäckslänkande dräktdetalj. Men varför skulle man då framställa en sådan kvinnoperson, när "någon änka" inte är känd i huset vid byggnadstiden ifråga. Nödvändigtvis behöver huvudbonaden inte vara ett "änke-tecken", utan kan ses som en samtida modedetalj.

Vendela Lohrman?, gift med Erik Larsson. Skulpterat kvinnoansikte i gotländsk sandsten, 1620-tal, ovanför nordligaste fönstret en trappa upp mot Västerlånggatan. Foto Göran Fredriksson 1988. SSM.

Kanske skall man se det som ett kvinnligt ärbarhets-tecken och det i en tid då håret helt eller delvis borde döljas eller betäckas. Broskornamentiken i slutstens nedre parti har givits en dräktliknande karaktär.

Kvinnans ansikte förefaller yngre än mannens och hon tycks vänligt leende, välmående och harmonisk. Hon kan modemässigt, utifrån dräktdetaljer och hårmode, accepteras i såväl 1620- som 1630-talets Stockholm, som i västeuropas ledande städer. Manshuvudet saknar distinkt ansiktsbegränsning och såväl hår- som dräktdetaljer. Han avbildas äldre och man tycker sig ana ett hårdare, mer beräknande ansiktsuttryck, ja han verkar nästan slug och illmarig.

Vilka figurer har då avbildats på dessa slutstenar? Avbildningar av detta personliga slag är inte direkt kända från bevarade 1600-talsfasader i Stockholm. Det känns nästan naturligt att fråga sig om det inte

kan vara husets byggherre och hans fru som låtit föreviga sina ansikten i fasaden.

För att använda ett modernt och lite vårdslöst språk kan man jämföra byggherren Erik Larsson med vår tids super-yuppie, en uppkomling som skurit guld med kniv. Och kanske var han i likhet med dem snabb att ta till sig det senaste av utländska modeimpulser. Genom sitt väl synliga "skrytbygge" försökte han kompensera sin brist på börd och respekt, som ättlingar till de gamla adelsfamiljerna på den tiden automatiskt åtnjöt. Några belägg för att det skall röra sig om regelrätta porträtt av byggherrskapet finns inte, utan är en teori som här förs fram. Några porträtt eller andra typer av avbildningar är inte kända av detta par.

Som tidigare nämnts är huset med sin rika fasaddekor ett av de tidigaste i sitt slag i Stockholm, kanske till och med det första av borgarhusen. Det skulle därmed kunna betraktas som stilbildande. Bortsett från att det är äkta sandsten i hörnkedjor och listverk, åtminstone i gatufasaderna, är det dessutom få andra byggnader som kan mäta sig med den konstnärliga kvalitén och detaljrikedomen. Endast det på 1630- och 1640-talen uppförda, och efter en brand 1825 rivna, palatset Makalös vid Kungsträdgården torde ha haft en rikare fasaddekor. Båda palatsbyggena genomfördes med speciellt inhämtad utländsk arbetskraft. Några personnamn är inte kända från Erik Larsson von der Lindes husbygge, bara att han redan 1626 fick kungens tillstånd att ta in arbetskraft "ifrån Tyskland och andra några murmästare, stenhuggare, snickare, bildsnidare och andra hantverkare, som skulle uppbygga och förfärdiga hans hus ånyo... så länge hans husbyggningar pågår".

Vem var Erik Larsson von der Linde?

Enligt senaste forskning var Erik Larsson född och uppvuxen i Stockholm. Han var son till rådmannen, föreståndaren i guldsmedsämberet och 1575 till borg-

mästare utnämnd, Lars Eriksson och dennes hustru Margareta Pedersdotter. När Erik Larsson föddes är inte klarlagt, men möjligen kan det ha varit omkring 1570. Fadern hade 1567 förvärvat ett hus på norra sidan av Brunnsgränd, nedanför Österlånggatan. Den fastigheten, år 1577 utvidgad österut, övergick efter faderns död 1611 till barnen, syskonen Erik Larsson och Anna Larsdotter.

Erik Larsson skall ha studerat i flera europeiska länder, från Tyskland ner till Spanien, innan han 1604 blev borgare i Stockholm och kom att handla med bland annat vin, salt och lyxvaror av olika slag. Sin stora förmögenhet byggde han upp genom att ta aktiv del i olika kompanier som handlade med salt och framförallt koppar. Handeln med koppar var en viktig del av finansieringen av 30-åriga kriget och ledde till att Erik Larsson vid ett flertal tillfällen på 1620-talet vistades på kontinenten och särskilt i Holland. År 1631 utnämndes han till räntmästare över krigsstaten och blev samtidigt adlad med namnet von Lindöö, senare ändrat till von der Linde. Även på 1630-talet vistades han tidvis i Holland, men var i Stockholm i januari 1636, när han avled.

Det måste vara genom dessa sina många kontakter och vistelser i Holland som Erik Larsson blev förtrogen med kontinentens rådande stilideal, innan de slog igenom i Sverige. Hans hus vid Västerlånggatan besöktes 1635 av den franske diplomaten Charles Ogier. I sin dagbok noterade denne att von der Lindes hus var "det mest lysande i Staden" fyllt med utmärkta tavlor och skulpturer, allt krigsbyte från Tyskland. Ogier besökte även von der Lindes gård Malmvik på Lovö, där han imponerades av såväl kulturskatterna som husets eleganta och förtjusande döttrar, vilka talade flytande franska.

Enligt Svenska adelns ättartaflor av Elgenstierna skall Erik Larsson från ett tidigare äktenskap ha haft minst två barn när han 1606 gifte sig med Vendela Jacobsdotter, dotter till föreståndaren i Tyska kyrkan i Stockholm, Jacob Lohrman. Enligt samma

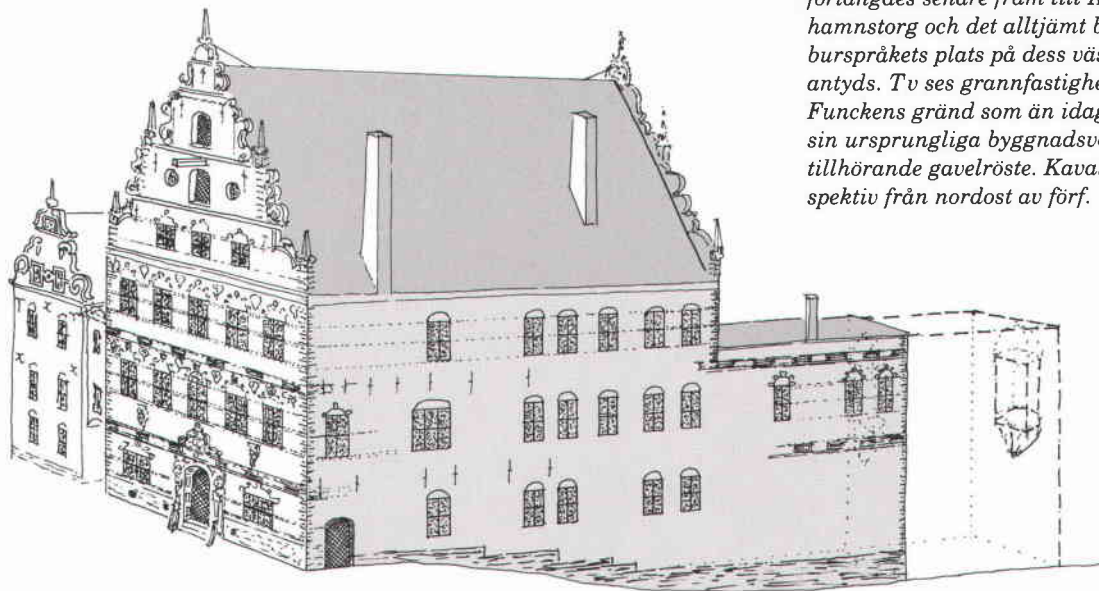
källa hade han med henne minst 7 barn, varav tre söner år 1651 kom att upphöjas i friherrligt stånd. Den äldste av dessa var fältmarskalken Lorentz von der Linde, på vars uppfostran och utbildning fadern skall ha lagt ner en förmögenhet.

Erik Larssons nybyggda hus – von der Lindeska huset

Enligt uppgift i Stockholms tänkeböcker hade handelsmannen Erik Larsson 1616 genom arv och köp från hustruns släkt förvärvat ett stenhus och bodar inom den aktuella tomten. Området ödelades av 1625 års stora brand, vilken härjade stadsholmens sydvästra del. Efter branden utökade han markinnehavet genom förvärv av Daniel Slemans avbrända grannfastighet. På den utvidgade tomten började Erik Larsson omkring 1626 bygga sitt stora hus, med bibehållande av ett par äldre källare närmast Västerlånggatan. Huvudbyggnaden låg med en gavelförsedd kortsida mot Västerlånggatan och begränsades i norr och söder av äldre gränder. Den södra av gränderna förvärvade von der Linde år 1634. En grändöverbyggnad skall då också ha funnits över denna, mot det södra grannhuset vid Västerlånggatan 70. I det husets fasad mot Funckens gränd kan man i ankarslutarna alltjämt läsa "LLDL 1627", initialerna till byggherren Lyder Lang och dennes hustru samt byggåret. Det bör framhållas att detta södra grannhus ännu idag bevarat sin måttliga volym från 1627! Det har sitt då uppbyggda gavelröste med synlig sandstensdekor intakt bevarad mot Västerlånggatan. Det 1600-talshuset stod ursprungligen, liksom det von der Lindeska, med synligt tegel i fasaderna och hade också röd färg struken direkt på fasadmurarna.

Som nämnts hade Erik Larsson fått kungligt tillstånd att för sitt husbygge införa utländska hantverkare. Några byggnadsritningar, eller avbildningar,

Rekonstruktionsskiss som visar von der Lindeska husets ursprungliga utseende, med en kortare flygel. Flygeln förlängdes senare fram till Kornhamnstorg och det alltjämt bevarade burspråkets plats på dess västra gavel antyds. Två ses grannfastigheten invid Funcgens gränd som än idag bevarar sin ursprungliga byggnadsvolym med tillhörande gavelröste. Kavaljersperspektiv från nordost av förf.

som visar husets äldsta utseende är inte kända. Det kan i stora drag rekonstrueras, så som visas på skissen. Till grund för rekonstruktionen ligger murverksanalyser gjorda i samband med de senaste årens fasadrenoveringar samt murverksdokumentation gjord invändigt i nuvarande fastigheten Typhon 17 vid Kornhamnstorg. Dessa fakta har också satts i relation till uppgifter i olika syneprotokoll från 1600-, 1700- och 1800-talen.

På kvartersutsnitt har i plan skissats de olika stadier som tomten genomgått, alltsedan von der Lindes säteshus vid Västerlånggatan stod färdigt. De olika figurerna redovisar utbyggnadsetapperna även sedan den stora tomten omkring 1715 delats på två.

På fig. A antyds att tomten på 1620-talet inte nådde ända fram till nuvarande Kornhamnstorg. Själva huvudbyggnaden upptog ovanligt stor areal och längs den norra gränden sträckte sig en flygel, vilken var

en våning lägre än huvudbyggnaden. Äldre avbildningar visar att nuvarande Petersenska huset vid Munkbron tidigare hade flyglar vars utseende står det von der Lindeskas mycket nära.

Som rekonstruktionsskissen visar var huvudbyggnaden tre våningar hög mot gatan och under det höga och branta sadeltaket reste sig tre vindsvåningar. All dekor i gavelfasaderna var utförd av gotländsk sandsten. Fasaderna mot gränderna hade bara listverk i äkta sandsten omedelbart intill hörnkedjorna. Övrigt listverk mot gränderna var utfört i puts och avfärgat i sandstensgrå ton. Som man alltjämt kan se i den norra gränden hade huvudbyggnadens nordvästra hörn, i dåvarande översta våningen, en hörnkedja av sandsten, som gick ner till den västligt framspringande flygeln.

Flygelns översta våning låg i nivå med huvudbyggnadens paradvåning, en trappa upp från Västerlång-

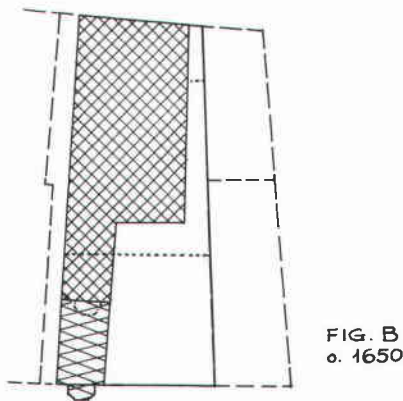
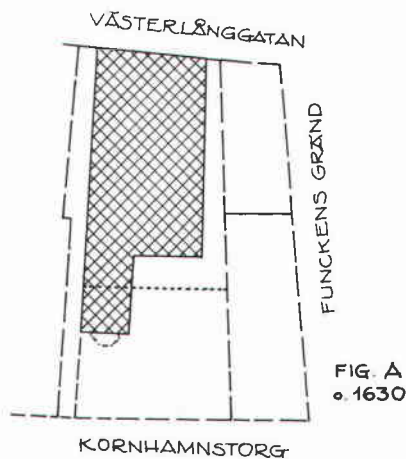

Fig A
visar Erik Larsson von der Lindes
huvudbyggnad och flygel. Tänk-
bart läge för ett burspråk antyds
på gaveln.

Fig B
Flygeln förlängd fram till Korn-
hamnstorg, försedd med bur-
språket.

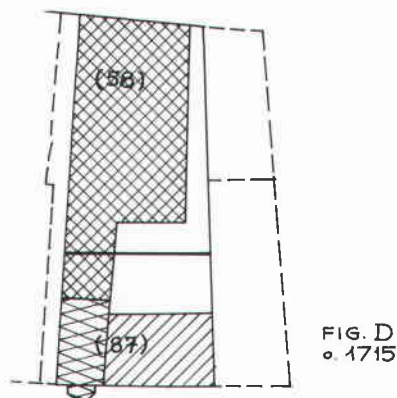
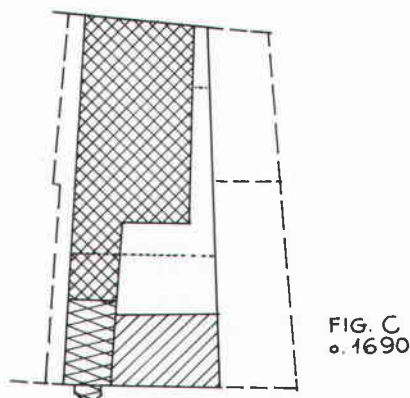

Fig C
På 1680-talet byggdes troligen bo-
stadshuset längs Kornhamnstorg.

Fig D
Den stora tomten delas på två och
gränsen dras rakt över gamla
flygeln. Med 1729 års nummer-
ordning blir fastigheterna Nr 58
resp 87 i Stadens Södra kvarter.

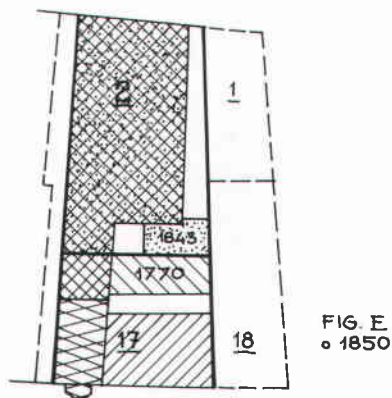

Fig E
Enligt 1810 års nummerordning
(som alltjämt gäller) benämns fas-
tigheterna Typhon 2 resp 17. Den
förra till- och påbyggd 1843, den
senare fick en gårdsflygel 1770.

(Yngre förändringar redovisas ej
här)

gatan. Det är den våningen som har de inledningsvis beskrivna slutstensskulpturerna ovanför fönstren. I två bjälklagsnivåer mot Västerlånggatan finns alltså påtagligt kraftiga listverk bevarade, vari stora, cirka en meter långa, prismalikhande sandstenar ingår. (Den ovanför bottenvåningen är endast fragmentariskt bevarad invid hushörnen). Lika prismaornerade lister fanns i motsvarande nivåer i västfasaden, även runt omkring flygeln. Rester finns i gamla gårdsfasaden och syns idag inne i restaurangköket. Att flygeln ursprungligen var kort och tre våningar hög har dokumenterats i dess båda långfasader, men vid ombyggnad inne i nuvarande Typhon 17 kunde man bara dokumentera den ursprungliga flygelns västfasad i de två nedersta våningarna. Där visade den sig ha ett mycket välmurat tegelmurverk. Dess slätstrukna fogar var lika omsorgsfullt ritsade som de som fanns på huvudbyggnaden. Flygelns översta våning saknar dock den ursprungliga västra ytterväggen. Det kan inte helt uteslutas att det så välkända burspråket mot Kornhamnstorg (nr 51) tidigare kan ha suttit på västra gaveln till den kortare äldre flygeln, till dess översta våning. Om det varit ett fönsterförsatt burspråk från början, eller en öppen men takförsedd balkong, liknande den som finns avbildad över huvudentrén till Vibyholms slott i Södermanland (daterad 1626!), är inte fastställt. Det nuvarande burspråkets övre och nedre listverk har en storlek som svarar emot det kraftiga prismaornerade listverket i Västerlånggatsfasaden. Vidare täcker burspråket nästan hela flygelns västgavel. Kvarstående korta murpartier kan således lätt ha rivits för att möjliggöra bildandet av ett nytt stort rum, när flygeln kom att förlängas västerut omkring 1650. Jfr fig. B. Stämmer denna teori, att Erik Larsson samtidigt lät bygga burspråket, skulle man få en naturligare förklaring till utformningen av de fyra atlanterna, mansfigurerna som underifrån stöder burspråket. De hör stilistiskt bättre hemma i 1620- och 1630-talets formvärld, än omkring 1650, när förläng-

I nuvarande fasaden mot Kornhamnstorg 51 ingår en smal, tre våningar hög flygel, uppförd i en tillbyggnads-etapp vid 1600-talets mitt. Fastigheten vid Kornhamnstorg utbyggdes successivt under århundradenas lopp efter att ha avstyckats från den egentliga von der Lindeska tomten i början av 1700-talet.

Foto Ingrid Wilken 1991. SSM.

*Detalj av burspråket mot Kornhamnstorg. Möjligen kan den äldre och kortare flygeln från 1620-talet ha haft detta burspråk. När flygeln vid 1600-talets mitt förlängdes fram till torget är det troligt att burspråket flyttades till sin nuvarande plats. De fyra stödjande hermerna, som är skurna i ek, står formmässigt mycket nära regalskeppet Vasas dekorativa figurer från 1620-talet.
Foto Ingrid Wilken 1991. SSM.*

ningen av flygeln beräknas ha gjorts. Många forskare har dragit paralleller mellan dessa i trä skulpterade figurer och sådana som återfinns i till exempelvis regalskeppet Vasa och andra alster som den kände bildsnidaren Märten Redtmer skall ha gjort på 1620-talet. Att Erik Larssons hus, med eller utan burspråk, fick en i äkta sandsten ornerad fasad även mot väster, måste ha berott på att huset var väl synligt från Mälarsidan – och skulle ses!

Husets senare förändringar

Erik Larsson von der Linde dog år 1636 och arvingarna sålde huset redan året därpå till riksdrotsen

Gabriel Gustavsson Oxenstierna. När denne avled 1640 ärvdes det av sonen Gabriel Gabrielsson Oxenstierna som i sin tur sålde egendomen år 1646 till drottning Kristina. I samband med hennes köp gjordes en beskrivning av huset, daterad den 6 juli 1646. Hon donerade fastigheten till sin halvbror Gustav Gustavsson av Wasaborg, som 1645 hade utnämnts till guvernör i Estland. Efter hans död 1653 ärvdes egendomen av dennes hustru och barn.

Troligen var det omkring 1650 som den korta äldre husflygeln förlängdes västerut och burspråket fick sin nuvarande plats i fasadlivet mot Kornhamnstorg. Ty när granntomtterna längs Stora Nygatan och torget började bebyggas skulle det von der Lindeska huset med sin flygel hamna i skymundan. (Dess huskroppar är markerade på en karta i Krigsarkivet, som daterats till 1651. Dateringen är inte säker. Dessutom anges på ritningen att tomtens ägare skall vara Gabriel Gabrielson – vilken sålde huset 1646!)

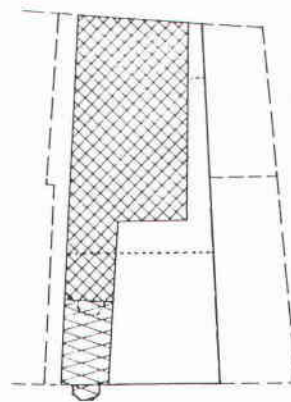

FIG. B
o 1650

Fig. B visar flygeln förlängd fram till torget. Möjligen var det samtidigt med att flygeln förlängdes som den intilliggande portalen tillkom, eventuellt från början bara insatt i en mur som avskiljde gården från Kornhamnstorg. Sandstensportalens, som är körportsbredd, har en stil som tar upp flera drag i von der Lindeska husets välkända gatuportal. Arkivaliska

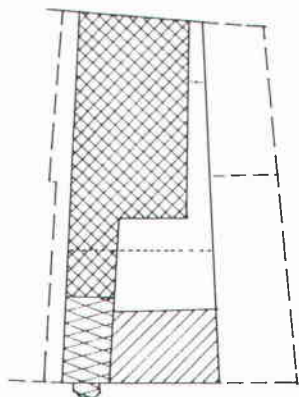

FIG C
o. 1690

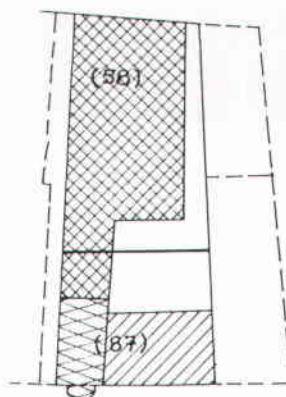

FIG D
o. 1715

bygghdata saknas för denna tillbyggnad, men den gjordes då snarlika stilideal och sandstensornament fortfarande gällde inom arkitekturen. När flygeln förlängdes mot torget tillkom nya sandstensornade fönsteröppningar, som alltså kan ses i valvbågarna mot norra gränden. Det var i samband med denna tillbyggnad som de kraftiga våningsbandens stora prismadekor också bör ha flyttats fram och placerats även på tillbyggnaden.

Familjen Vasaborg pantsatte fastigheten, som köptes på auktion av handelsmannen Johan Scharenberg år 1682. Han byggde snart därefter ett tre våningar högt bostadshus anslutet till flygeln vid Kornhamnstorg. Se fig. C. Portalen till körporten bibehölls och på gården fanns stall och andra ekonomibyggnader.

Någon tydlig skarv mellan det nya gathuset och flygeln med burspråket har inte kunnat dokumenteras i torghuset, troligen beroende på utlagningar i tegelväggen, sedan en förmodad hörnkedja rivits på flygeln. Änglahuvudena ovanför fönstren en trappa upp har troligen hört till öppna spisar, där de som konsoler burit upp spiselöverliggarna. Slutstenarna till fönstren på våningen två trappor har troligen huggits för den andra utbyggnadsetappen omkring 1650 och sedan tillvaratagits och fått dessa sekundära placeringar.

Efter Scharenbergs död ärvdes den stora fastigheten av hans hustru Catharina och efter hennes död 1712 kom egendomen att delas. Därvid fick sonen, vinskänken Christopher Scharenberg, den större östra delen mot Västerlånggatan, medan dottern Catharina, gift med assessorn Sebastian Tham, ärvde huset vid Kornhamnstorg. Vid delningen drogs den nya tomtgränsen mitt genom den äldsta von der Lindeska flygeln. Se fig. D.

År 1727 köpte sämskmakare Mikael Svenners änka Margareta det gamla säteshuset vid Västerlånggatan och i samband med denna försäljning upprättades ett utförligt syneprotokoll. Det visas här i avskrift, med nysvensk stavning, då det i stora delar fortfarande ger en bild av 1600-talsutseende.

Till följe av föregående förordning har undertecknade uti kammarrådet välborne Hr Carl Henric Wattrangs närvaro besiktigat avlidne handelsmannen Christopher Scharenbergs å Västerlånggatan belägna stenhushus, varvid murmästaren Fischer och byggmästaren Petter Alfwarson tillstädes var, samt befunnit detsamma av följande rum och lägenheter nämligen:

Under huset är tio st välvda och väl konditionerade källare större och smärre, ibland vilka är en

fullkomlig stor vinkällare av 25 alnars längd och 25 alnars bredd, varuti bekvämligen rymmes 47 stycken fat, förutan oxhuvuden och andra mindre fastager. Innanför denna är ett litet rum eller källare med en spis uti. Ingången till dessa två källare är uti den igenstängda gränden, vilken ock tjänar huset till gårdsrum.

Uti nedersta våningen vid gatan är tio rum nämligen ett kök, en bagarstuga, samt åtta kamrar större och mindre, dels med spisar, dels med kakelugnar väl försedda, undantagandes en, som är ingen eldstad uti. På södra sidan av huset ett litet gårdsrum och en vedbod. På östra sidan av huset, befanns även ett litet gårdsrum, uti den instängda gränden med ett ofärdigt stall.

Uti andra våningen en trappa upp två större salar med stengolv, samt spisar av uthugget stenhuggarearbete, item uti ena salen på högra handen om trappan är en av blått och vitt kakel förfärdigad kakelugn, med 6 st metallfötter under, ibidem ett stort kök med bakugn och stengolv. En spiskammare utan eldstad, en matsal och en sängkammare med färdiga kakelugnar uti. En garderob utan eldstad.

Uti tredje våningen är nio rum större och mindre av vilka två finnes utan eldstäder, men de övriga med spisar och kakelugnar väl försedda, varibland ett på vänstra handen uti hörnet är beklätt med lärft övermålat, som förbliver vid väggarna. Noch är ett avstängt rum uti förstugan med en fönsterluft uti utan eldstad. Tre trappor upp befanns för detta varit en vind, men nu mera indelt uti kammare, av vilka tre är färdiga och två ofärdiga, byggda med korsvirke och alla med eldstäder försedda. Därjämte är fem stycken med bräder avplankade skräprum. Över denna våning är två vindar, den ena över den andra, vardera uti två lika rum avdelta.

Detta hus, som består av förberörde rum och lägenheter med dess fyra fria och fasta murar (undantagandes uti flygeln söderåt vid lilla gårdsrummet, därest grannarna betjänar sig bägge av en liten

skiljemur utom stora huset) har vi för våra delar funnit skäligt att skatta och värdera för fyratiotusen daler kopparmynt, som härmed på ämbetes ed betygas. Israel Jöransson Johan Rolandt.

(Original i Stockholms Stads Civilprotokoll, 4/8 1727, SSA).

År 1748 lät Margareta Svenner brandförsäkra huset och en ny försäkring tecknades 1760. År 1763 ansökte dåvarande ägaren, grosshandlaren Johan Henric Schmeer, om byggnadslov för att ändra takstolen, från ett högt sadeltak till ett tidsenligt brutet taklag. Han ändrade därmed också gavelröstena genom att riva den översta spetsen. Den tänkta fasadutformningen framgår av en till byggnadsnämnden ingiven fasadritning (BNA 1763:6f). På en bilagd planritning redovisas också att man tänkte ersätta de gamla trätrapporna med stentrappor. Tidigare hade en stentrappa bara lett från bottenvåningen till huvudvåningen en trappa upp. Nyligen gjorda fasadundersökningar visar att 1600-talsmurverket i långfasaderna, mot gränderna, till stora delar har rivits, inte bara kring "de nya" trapphusfönstren. Möjligen har det förorsakats av sättningsskador, och inte bara av ändrade planlösningar inne i huset. Besiktningsprotokoll upprättades i samband med fastighetsvärderingar 1770 och 1779. Dessa ger relativt detaljerade rumsbeskrivningar samt speglar då det utseende huset fick vid 1763 års ombyggnad. Där nämns exempelvis att bottenvåningens portgång gick genom hela huset, från Västerlånggatan och fram till en altan på västfasaden. Altanen var ganska liten och hade ett staket samt en trappa ner till gårdsrummet.

Omfattande arbeten började göras år 1843. Byggnadslovsritningarna visar att man då tänkte bygga på huvudbyggnaden med ytterligare en våning, dock med 1763 års gavel bibehållen mot Västerlånggatan. Stora rums- och planförändringar gjordes i det inre, med många nyuppsatta skiljeväggar och övriga

*Västerlånggatan 68.
Von der Lindeska husets
ursprungliga portal flän-
keras av stora butiksfön-
ster vilka tillkommit under
1900-talet. Kring fönstret
på övre våningen ser man
delar av 1620-talets rika
utsmyckning. Foto Ingrid
Wilken 1991. SSM.*

huskroppar fick samtidigt sin allttjämt bevarade byggnadsvolym. Murverksundersökningar visar också att hela gavelpartiet mot Västerlånggatan rivits ner till bjälklaget mellan våningarna 2 och 3 tr. De nygamla ankarslutarna placerades då i gatufasaden. I den underliggande våningen ses de däremot i grändfasaderna, ty 1600-talets ursprungliga takbjälkar löpte parallellt med gatan. Brandförsäkringsprotokoll från år 1843 och 1844 är utförliga och av det senare framgår att översta våningen då ännu inte var färdigredd.

Det är intressant att se att man på 1840-talet kompletterade påbyggnadsdelen, ovanför den gamla 1600-talsfasaden, med likartat huggna hörnkedjor och enkla sträckstenar. Valvstenarna till den påbyggda våningens fönster är troligen delvis äldre och återanvända. De är nämligen små och egentligen avsedda för att vara insatta i valvbågar murade med halvstens tegel och inte som här med helstens. Hjärtformade sandstensornament mellan fönstren, omedelbart under taklisten, är också återanvända, men visar inte ursprungligt utseende och format.

Bottenvåningen mot Västerlånggatan hade troligen alltsedan 1600-talet bara haft ett brett fönster på var sida om portalen, så som 1763 och 1843 års byggnadsritningar visar. När fastigheten år 1862 återigen genomgick fullständiga reparationer ersattes de breda fönstren i bottenvåningen mot gatan av vardera två öppningar.

De stora ombyggnads- och upprustningsarbetena som påbörjades 1906 var till vissa delar historiskt stilanpassade, men ambitionen fanns även att rekonstruera 1600-talsfasadens ursprungliga utseende. 1700-talet hade exempelvis låtit förstora fönstren på våningen en trappa genom att kraftigt sänka bröstningarna. År 1906 återskapades listverk av sandsten och tegelytorna slammades tunt. Murverket på ömse sidor om von der Lindes välkända portal revs däremot helt och ersattes av stora fönster och dörrar.

Sedan fastigheten på 1940-talet förvärvats av

advokat Percy Ahnhem restaurerades fasaden mot Västerlånggatan ännu en gång, då föranledd av långt framskriden vittring av sandstensornamenten – och särskilt på portalen. Stenpartierna konserverades och medan grändfasaderna bibehölls putsade, frilades tegelytan mot gatan helt och likt 1600-talets ursprungliga ytbehandling, målade man röd färg direkt på tegel och slätstrukna fogar.

Det von der Lindeska huset såldes 1975 till Murmestare Embetet i Stockholm. Det utgör nu deras stamhus och de har sina lokaler i den stilrestaurerade lägenheten i huvudvåningen, en trappa upp mot Västerlånggatan. Under 1980-talet har de mer påtagliga arbetena främst koncentrerats till fasadrenoveringarna och i samband därmed har sandstenen, som utgör det von der Lindeska husets alldeles speciella kännetecken, också konserverats.

KÄLLOR

- Axel-Nilsson, G., Dekorativ stenhuggarkonst. 1950.
Ogier, C., Från Sveriges storhetstid. Franske legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok under ambassaden i Sverige 1634–1635. 1978.
Råberg, M., von der Lindeska och Scharenbergska husen. (Sankt Eriks årsbok 1963)